

Friedrich Nietzsche, filozof al culturii, filolog, scriitor, una dintre personalitățile ilustre ale gândirii moderne din secolul al XIX-lea, s-a născut la 15 octombrie 1844 la Röcken, lângă Lützen, în Germania, într-o familie de pastori luterani. După studiile liceale la colegiul din Pforta urmează cursurile universităților din Bonn și Leipzig, mai întâi la facultatea de teologie, apoi la cea de filologie clasică, avându-l ca profesor pe cunoscutul Friedrich Wilhelm Ritschl. Distingându-se, încă din timpul studiilor, ca un strălucit cercetător, Nietzsche este propus de Ritschl pentru catedra de filologie clasică la Universitatea din Basel, pe post de profesor, post pe care-l ocupă în 1869. Din acea perioadă datează prietenia lui Nietzsche – el însuși muzician și compozitor – cu Richard Wagner, ale cărui personalitate și operă au avut asupra gândirii nietzscheene o influență substanțială. Decisiv a fost însă pentru această gândire contactul cu filozofia lui Schopenhauer. În 1872 apare *Nașterea tragediei din spiritul muzicii*, studiu de un deosebit ecou; între 1873–1876, *Considerații inactuale* – o culegere de studii și reflecții filozofice. Începând din 1876, starea sănătății sale se înrăutățește treptat, astfel încât, în 1879, renunță la postul de profesor, stabilindu-se alternativ în Elveția, la Sils-Maria pe valea Innului, în Italia și în sudul Franței, și consacându-se doar scrisului. Din 1878 datează *Omenesc, prea omenesc*, în 1881 apare *Aurora. Gânduri asupra prejudecăților morale*, în 1882, *Știința voioasă*, în 1883–1884, *Așa grăit-a Zarathustra*, în 1886, *Dincolo de bine și de rău*, în 1887, *Despre genealogia moralei*, precum și noi ediții ale lucrărilor anterioare. În 1889 apare *Amurgul idolilor*. În același an, Nietzsche, grav bolnav psihic, este internat în diferite clinici. După câteva intervale de remisiune, în care se ocupă de reeditări, de traduceri din operele sale și își continuă corespondența, se stinge din viață în 1900 la Weimar.

FRIEDRICH NIETZSCHE

AMURGUL IDOLILOR

sau

Cum se filozofează cu ciocanul

Traducere din germană de
ALEXANDRU AL. ȘAHIGHIAN

CUPRINS

<i>Nota traducătorului</i>	5
Cuvânt înainte	9
Maxime și săgeți	11
Problema lui Socrate	21
„Rațiunea“ în filozofie	29
Cum a ajuns în sfârșit „lumea adevărată“ o fabulă	37
Morala ca antinatură	39
Cele patru mari erori	47
„Amelioratorii“ omenirii	59
Ce le lipsește germanilor	65
Incursiunile unui inactual	75
Ce le datorez antichilor	131
Ciocanul grăiește	141

PROBLEMA LUI SOCRATE

1

În ce privește viața, oamenii cei mai înțelepți au fost dintotdeauna de aceeași părere: *nu-i bună de nimic...* Mereu și pretutindeni, spusele lor aveau același ton – un ton plin de îndoială, de întristare, de oboseală de viață, de împotrivire în fața vieții. Chiar și Socrate a spus când a murit: „a trăi – asta-nseamnă să fii mult timp bolnav: îi sunt dator un cocoș mântuitorului Asclepios“. Chiar și Socrate se săturase de ea. – *Ce demonstrează asta? Ce ne arată?* – Altădată s-ar fi spus (o, dar s-a și spus, și îndeajuns de tare și cu pesimiștii noștri în frunte!): „aici în orice caz trebuie să fie ceva adevărat! Consensus sapientium demonstrează adevărul“. – Am mai spune astăzi așa ceva? Ne e *permis* s-o facem? „Aici în orice caz trebuie să fie ceva *bolnav*“ – răspundem noi: pe acești mari înțelepți ai tuturor timpurilor ar trebui ca mai întâi să-i privim îndeaproape! Nu cumva îi cam lăsaseră pe toți picioarele? Erau la capăt de drum? Șubreziți? Décadents? Să apară oare înțelepciunea pe pământ în chip de corb pe care îl însuflețește un ușor iz de hoit?...

2

Mie însumi necuviința aceasta, faptul că marii înțelepți reprezintă *tipuri ale declinului*, mi s-a revelat mai întâi tocmai într-un caz în care prejudecata doctă și cea ignorantă i se opun cel mai puternic: i-am identificat pe Socrate și Platon ca pe simptome ale decăderii, ca pe instrumente ale destrămării grecești, ca fiind antigrecești (*Nașterea tragediei*, 1872). Acel *consensus sapientium* – am înțeles asta din ce în ce mai bine – demonstrează cel mai puțin că aveau dreptate în privința lucrurilor asupra cărora părerile lor concordau: el demonstrează mai degrabă că ei înșiși, acești mari înțelepți, concordau *fiziologic* în ceva anume, raportându-se astfel – *trebuind* să se raporteze – în același mod negativ la viață. Judecățile, judecățile de valoare asupra vieții, pro sau contra, până la urmă nu pot să fie niciodată adevărate: ele au valoare doar ca simptome, sunt de luat în considerare doar ca simptome – în sine astfel de judecăți sunt niște prostii. Trebuie neapărat să întinzi mâna și să încerci să prinzi această uimitoare subtilitate, anume *că valoarea vieții nu poate fi estimată*. Nu de cineva în viață, un astfel de om fiind el însuși în cauză, ba chiar fiind obiect al disputei, și nu judecător; și nici de un mort, dintr-un alt motiv. – Pentru un filozof, a vedea în *valoarea* vieții o problemă se constituie astfel chiar într-o obiecție la adresa sa, într-un semn de întrebare în privința înțelepciunii sale, rămâne o lipsă de înțelepciune. – Dar cum

asa? Toți acești mari înțelepți – să fi fost nu doar *décadents*, să nu fi fost nici măcar înțelepți? – Revin însă la problema lui Socrate.

3

Socrate aparținea, ca origine, straturilor celor mai de jos ale poporului: Socrate era plebea. Se știe, ba încă se mai și vede cât era de urât. Dar urâtenia, în sine o obiecție, printre greci e aproape o contrazicere. Era Socrate într-adevăr grec? Urâtenia e destul de des expresia unei evoluări încrucișate, *inhibată* prin încrucișare. În celălalt caz ea apare ca evoluare *în declin*. Antropologii din rândul criminaliștilor ne spun că răufăcătorul tipic e urât: *monstrum in fronte, monstrum in animo*. Dar răufăcătorul e un *décadent*. A fost Socrate un răufăcător tipic? – Asta cel puțin n-ar contrazice acel faimos verdict al fizionomistului, verdict pe care prietenii lui Socrate îl găseau atât de revoltător. Trecând prin Atena, un străin care se pricepea la fizionomii îi spusese lui Socrate în față că e un monstrum – că ascunde într-însul toate relele vicii și pofte. Iar Socrate îi răspunsese doar atât: „Mă cunoașteți, domnul meu!”

4

La Socrate, nu doar mărturisita dezlănțuire și anarhie a instinctelor indică acea *décadence*: la fel o face și superfoetația logicului și acea *maliție a rahiticului* care

îl caracterizează. Să nu uităm nici de acele halucinații auditive care, ca „daimonion al lui Socrate“, au fost interpretate religios. Totul la el e exagerat, buffo, caricatură, totul e în același timp criptic, reticent, subteran. – Încerc să pricep din ce idiosincrazie provine acea echivalare socratică rațiune = virtute = fericire: ea fiind, dintre toate, cea mai bizară echivalare posibilă și căreia cu deosebire i se împotrivesc toate instinctele mai vechiului elen.

5

Odată cu Socrate, gustul grecesc dintr-odată se schimbă în favoarea dialecticii: ce se-ntâmplă aici de fapt? Înainte de orice, în felul acesta e înfrânt gustul *ales*; plebea iese cu dialectica la iveală. Înaintea lui Socrate manierele dialectice erau respinse de societatea bună: ele treceau drept proaste maniere, erau compromițătoare. Tineretul era pus în gardă cu privire la ele. De asemenea, era suspectată orice prezentare de acest fel a motivațiilor cuiva. Lucrurile cinstite, ca și oamenii cinstiți, n-au nevoie de o astfel de paradă de motivații. E indecent să le numeri pe toate cele cinci degete. Prea puțin valorează ceea ce mai întâi se cere dovedit. Pretutindeni acolo unde autoritatea încă mai face parte din bunele maniere, unde nu se „motivează“, ci se poruncește, dialecticianul e un soi de măscărici; se râde de el, nu-i luat în serios. – Socrate a fost măscăriciul care *a făcut să fie luat în serios*: ce s-a-ntâmpnat aici de fapt?

6

Omul recurge la dialectică numai atunci când nu dispune de un alt mijloc. Se știe că stârnești neîncredere cu ea, că e prea puțin convingătoare. Nimic nu e mai simplu de înlăturat decât efectul produs de dialectician: o demonstrează experiența oricărei adunări în care se vorbește. Ea nu poate fi decât *legitimă apărare* în mâinile celor care nu mai dispun de alte arme. Trebuie să fii pus în situația de a-ți obține dreptul *cu forța*: mai înainte nu recurgi la dialectică. Evreii de aceea erau dialecticieni; la fel și jupân Rânică Vulpoiul: cum așa? Socrate era și el?

7

E ironia lui Socrate o expresie a revoltei? A resentimentului plebei? Oare se delectează ca oprimat cu propria-i ferocitate a loviturilor de cuțit ale silogismului? Se răzbună pe nobilii pe care îi fascinează? – Ca dialectician, ai în mână un instrument necruțător; cu el te poți erija în tiran; compromiți, repurtând victoria. Dialecticianul lasă în grija adversarului să facă dovada că nu-i un idiot: el întărește, îl lasă totodată pe om lipsit de apărare. Dialecticianul *depotențează* intelectul adversarului său. – Să fie oare dialectica doar o formă de *răzbunare* la Socrate?

8

Am lăsat să se înțeleagă prin ce putea fi Socrate respingător; cu atât mai mult rămâne să lămurim *faptul*

că fascina. – Că descoperise un nou soi de *agon*, că pentru cercurile nobile ale Atenei era primul maestru al acestui gen de scrimă e un aspect. El fascina apelând la instinctul agonal al elenilor – a introdus o variantă în luptele dintre bărbații tineri și adolescenți. Socrate a fost și un mare *senzual*.

9

Dar Socrate a intuit încă mai mult. Vedea ce se afla în spatele atenienilor săi nobili; a înțeles că acest caz al său, al idiosincraziei sale, ajunsese să nu mai constituie un caz excepțional. Același soi de degenerescență se pregătea pretutindeni pe tăcute: vechea Atenă era pe sfârșite. – Iar Socrate înțelegea că toată lumea avea nevoie de el – de remediu, de terapie, de ingeniosul său procedeu personal de autoconservare... Pretutindeni instinctele se aflau în stare de anarhie; pretutindeni omul se găsea la cinci pași de exces: acel monstrum in animo constituia pericolul general. „Instinctele vor să se erijeze în tiran; trebuie inventat un *contratiran* mai puternic“... Când fizionomistul acela i-a dezvăluit lui Socrate cine este, un bârlog al tuturor relilor poște, marele ironic a mai spus ceva care ne oferă cheia în privința lui. „E adevărat, a spus el, dar am ajuns să mi le stăpânesc pe toate.“ Cum a ajuns Socrate să se stăpânească pe sine? – Cazul lui nu era în fond decât acel caz extrem, care sărea cel mai tare în ochi, din ceea ce începuse pe-atunci să constituie amenințarea generală: faptul că nimeni nu se mai

stăpânea pe sine, că instinctele se ridicau unele împotriva celorlalte. El fascina întruchipând tocmai acest caz extrem – urâtenia lui înfricoșătoare îl revela oricărei priviri: fascina, se-nțelege de la sine, încă mai puternic ca răspuns, ca soluție, ca aparență a *terapiei* cazului.

10

Dacă ai nevoie să faci din *rațiune* un tiran după cum a făcut-o Socrate, atunci probabil că nu-i mică primejdia ca altceva să se prefacă în tiran. Raționalitatea fusese pe atunci intuită ca fiind *salvatoare*; nici Socrate, nici „bolnavii“ săi nu erau liberi să fie raționali – era de rigueur, era mijlocul lor *ultim*. Fanatismul cu care întreaga gândire greacă se repede asupra raționalității trădează un impas: erai în pericol, n-aveai decât o unică alegere: să pieri ori – să fii *absurd de rațional*... Concepția despre morală a filozofilor greci de la Platon încoace e condiționată patologic; la fel și prețuirea pe care o acordă dialecticii. Rațiune = virtute = fericire înseamnă doar atât: că Socrate trebuie imitat și că împotriva dorințelor obscure trebuie permanent întreținută *lumina de zi* – lumina de zi a rațiunii. Trebuie să fii deștept, clar, lucid cu orice preț: orice fel de cedare în fața instinctelor, a inconștientului, te duce în jos...

11

Am dat de înțeles prin ce fascina Socrate: părea să fie un medic, un mântuitor. Mai e nevoie să arăt și eroarea

existentă în credința sa în „raționalitate cu orice preț“? – E o autoamăgire din partea filozofilor și a moraliştilor să se și desprindă din *décadence* în virtutea faptului că se războiesc cu ea. Desprinderea nu le stă în puteri: ceea ce ei aleg ca mijloc, ca salvare, nu e, la rândul său, decât iarăși doar o expresie a acestei *décadence* – ei îi *modifică* expresia, pe ea însă n-o înlătură. Socrate a fost o neînțelegere; *întreaga morală a îndreptării, cea creștină și ea, a fost o neînțelegere...* Lumina de zi cea mai crudă, raționalitatea cu orice preț, viața la modul lucid, rece, prevăzător, conștient, fără instinct, împotrivindu-se instinctelor, toate acestea la rândul lor nu erau decât o boală, o altă boală – și nicidecum o reîntoarcere la „virtute“, la „sănătate“, la fericire... A *trebui* să combați instinctele – aceasta-i formula pentru *décadence*: cât timp viața e în *creștere*, fericirea echivalează cu instinctul.

12

Oare el, cel mai deștept dintre toți amăgitorii de sine, să mai fi înțeles și asta? Asta să-și fi spus la urmă, cu *înțelepciunea* curajului său de a muri?... Socrate *voia* să moară: nu Atena, el însuși și-a dat paharul cu otravă, el a silit Atena la aceasta... „Socrate nu-i un doctor, a spus încetîșor către sine: doar moartea-i doctor aici... Socrate însuși n-a fost decât mult timp bolnav...“

„RAȚIUNEA“ ÎN FILOZOFIE

1

Mă-ntrebați despre toate câte pot fi idiosincrazie la filozofi?... De exemplu lipsa lor de simț istoric, ura împotriva ideii înseși de devenire, egiptianismul lor. Ei socotesc că acordă unei probleme *considerație* dacă o dezistoricizează, sub specie aeterni –, dacă o transformă în mumie. Tot ce-au mânuit filozofii de milenii încoace n-au fost decât concepte mumificate; nimic real n-a ieșit viu din mâinile lor. Eiucid, împăiază atunci când adoră, acești domni idolatri ai conceptelor – ajung un pericol pentru viața a tot ce există, atunci când adoră. Moartea, prefacerea, vârsta deopotrivă ca zămislire și creștere pentru ei reprezintă contraargumente – ba chiar infirmări. Ceea ce este nu *devine*; ceea ce devine nu *este*... Cu toții cred acum, cu disperare chiar, în ceea ce ființează. Dar neputînd ajunge în posesia sa, caută motivele pentru care sunt refuzați. „Trebuie ca la mijloc să fie o amăgire, o înșelăciune, de vreme ce nu percepem ceea ce ființează: unde se ascunde înșelătorul?“ – „L-am prins, țipă în culmea fericirii, e senzualitatea! Simțurile astea, *care în general sunt*